

ZAPADNO ZAGREBAČKO PRIGORJE I PRISAVLJE U SREDNJOVJEKOVNIM VRELIMA¹

WESTERN PART OF PRIGORJE AND PRISAVLJE NEAR ZAGREB IN MEDIAEVAL SOURCES

Branimir BRGLES

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
bbrgles@ihjj.hr

Received / Primljeno: 21. 5. 2018.

Accepted / Prihvaćeno: 17. 12. 2018.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 81'373.21(497.521.2Zagreb)(091)
912(497.521.2Zagreb)(093)

Sažetak

Što nam sve mogu reći srednjovjekovne toponimijske potvrde o topografiji i okolišu prisavskoga prostora i koje su njegove najvažnije značajke? Istraživanje se temelji na analizi većeg broja povijesnih toponimijskih potvrda, a fokusirano je na zapadni dio Zagrebačkog prigorja i savske nizine, između potoka Vrapčaka i rijeke Krapine. Korpus srednjovjekovnih toponima oblikovan je na temelju objavljenih vrela te je strukturiran u bazi podataka.

Ključne riječi: srednjovjekovna toponimija, topografija, Sava, savska nizina

Keywords: medieval toponymy, historical topography, river Sava, Sava valley

U zapadnom dijelu zagrebačke savske nizine nalazimo u ranom srednjem vijeku dva »naseobinska čvora«, kako ih naziva Nada Klaić. Riječ je o žarištima naseljavanja koja su, poput svojevrstne antičke baštine, dočekala nove doseljenike početkom srednjovjekovne epohe.² Oba su se naselja nalazila uz rijeku Savu, na mjestima na kojima su stare rimske prometnice prelazile preko rijeke. Istočno naselje nalazilo se kod Ščitarjeva i nije u fokusu ovoga članka. Manje naselje, koje se oblikovalo na području današnjega Donjeg Stenjevca nije često bilo u fokusu istraživanja.

Jedna od važnih naznaka koja govori o kontinuitetu naseljenosti toga prostora, kontinuirana je uporaba starih rimskih prometnica. Ceste su, naime, kontinuirano održavane i upotrebljavane, prema vrelima još u XIII. stoljeću.³ O valovima doseljavanja, koji su na promatrano područje doveli različite etničke skupine, iz današnje perspektive možemo zaključivati samo na temelju arheoloških nalaza, iznimno rijetkih pisanih vrela te na temelju interpretacije toponimijskih i antroponimijskih povijesnih potvrda.⁴

O tome kako je izgledao prostor Zapadnoga zagrebačkog prigorja, između Medvednice i Save u srednjem vijeku, doznajemo iz vrlo ograničenoga korpusa vrela. Iako se pojedinačne srednjovjekovne toponimijske potvrde javljaju već potkraj XII. stoljeća, veći broj povijesnih toponima nalazimo u darovnici Ugarsko-hrvatskoga kralja Andrije iz 1209. godine. Riječ je o vrijednom izvoru koji donosi relativno velik broj toponima te nam omogućava da rekonstruiramo topografiju zapadnoga dijela zagrebačke savske nizine. Iz tog vrela doznajemo da je Ladislav Arpadović darovao velikaškoj obitelji Aka velik dio

¹ Članak je nastao u sklopu istraživačkog projekta *Documentation and Interpretation of the Earliest Croatian* (DOCINEC), br. 2698, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Riječ je o tekstu koji je zapravo nastao spajanjem i proširivanjem dvaju referata, odnosno izlaganja održanih na međunarodnim konferencijama (Brgles, Branimir. What can historical toponyms tell us about medieval history? *Rural history conference*, Leuven, Belgija, listopad 2017; Brgles, Branimir. River Sava between 12th and 16th centuries. *People and Communities in a Changing Environment. European Society for Environmental History Biennial Conference 2017. Natures in between*. Zagreb, 28. lipnja – 2. srpnja 2017.).

² Klaić, Nada. 1982. Zagreb u srednjem vijeku. Zagreb: SNL, str. 10.

³ Više u: Budak, Neven. 2018. Hrvatska povijest od 550. – 1100. Zagreb: Leykam, str. 56.

⁴ Više u: Klaić 1982: 14–15.

Medvednice i okolnoga područja koje se protezalo od Krapine do Save u obliku polumjeseca. Prema mišljenju Nade Klaić, Ladislav je smatrao da će Aka i njegovi potomci čuvati posjede zagrebačke biskupije, ali i najvažnije cestovne komunikacije: prijelaz preko Medvednice, koji je prolazio kod Kašine te prometnicu koja je pratila korito rijeke Krapine.

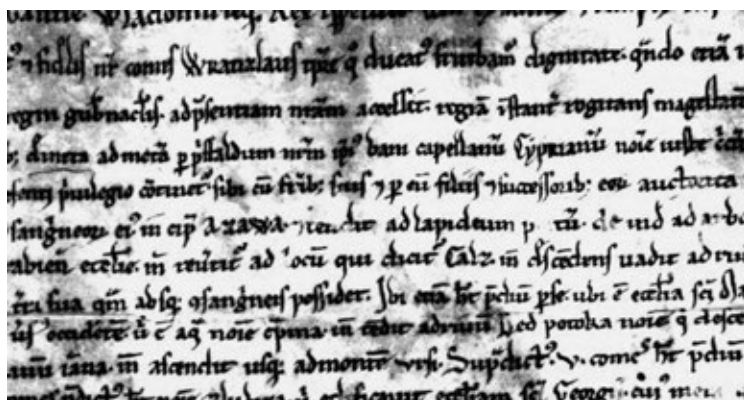
Najvažnija srednjovjekovna utvrda u 13. stoljeću na području Medvednice bio je Medvedgrad. Najvjerojatnije je podignut četrdesetih godina 13. stoljeća. U istom

stoljeću, ali nekoliko desetljeća nakon Medvedgrada podignute su još dvije utvrde čija je zadaća između ostaloga bilo kontroliranje prometnih putova – ne samo cestovnih već i riječnih – te osiguravanje riječnih prijelaza i ubiranja maltarine. Te su dvije utvrde bile Zelingrad i Susedgrad. Ime Sused, odnosno Susedgrad, najvjerojatnije potječe od specifičnoga položaja na kojemu je grad podignut. Riječ je o uzvišenju, nešto nižem od dvije stotine metara nadmorske visine, na vrhu medvedničkog obronka koji se strmo ruši prema rijeci Savi. Gledajući iz savske nizine, s juga, utvrde Medvedgrad i Sused zacijelo su se mogle vidjeti iz daljine. Približavajući se zagrebačkome području putnik je mogao vidjeti kako ta niža i zapadnija utvrda sjedi uz Savu i na jednome od susjednih hrptova u odnosu na Medvedgrad.⁵ Taj je prostorni odnos vjerojatno motivirao nastanak imena Susedgrad.

Iz vrela nam je poznato da su prvi vlasnici utvrde Susedgrad bili Ake, moćna obitelj, vjerojatno ugarskoga podrijetla. Vratislav, jedan od potomaka rodonačelnika Ake, bio je zagrebački pristav na prijelazu 12. stoljeća. Svrstavši se na pogrešnu stranu u sukob između kralja Emerika i hercega Andrije, najprije je ostao bez spomenutih posjeda, ali ih je uspio vratiti 1209. godine kada je Andrija postao vladar, o čemu doznajemo iz Andrijine darovnice.⁶

Prema podacima u Andrijinoj darovnici Vratislav II i njegova braća držali su podjede Dobru, posjed pod Susedom, Poljanicu, Černec, Stubicu, Bistricu, Hruševac, Plešivicu, Rugvicu, Lučenik, Otok, Bistricu, Orehovec. Među naseljima i crkvama, početkom se XIII. stoljeća spominju još i Poljanica Bistranska te tamošnja crkva svetoga Nikole (*ecclesiam nomine sancti Nicholai*).⁷

U darovnici kralja Andrije nalazi i najstarija potvrda crkve (kapele) sv. Martina, koja i danas stoji u Podsusedu, a podignuta je na ulazu u jednu pećinu, svega nekoliko stotina metara od stijene na kojoj se nalazi Susedgradska utvrda. Prema Ljudevitu Ivančanu, kapela sv. Martina kod Suseda postojala je već u XII. stoljeću.⁸ Godine 1209. u sklopu isprave u kojoj su opisane zemlje Vratislava i njegovih potomaka, spominje se i predij »tamo gdje je crkva sv. Martina«. U pećini, ispred koje stoji kapela, prema legendi je neko vrijeme obitavao sveti Martin Pustinjak. Stijena koja dominira nad kapelom, smještaj objekta na uzvisini pokraj potoka Sutinska vrela i sačuvani povijesni dokumenti zajednički navode na zaključak da se upravo ondje nalazilo drugo žarište naseljavanja te da je toponim Stenjevec

Slika 1. Detalj Andrijine darovnice na kojem se razabiru toponimi Sawa, lapideum portum, Cal, crkva sv. Martina...
Izvor: www.hungaricana.hr

⁵ O Susedgradu: Kukuljević, Ivan. 1869. Susedgrad. Njeko gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj I. Zagreb; Ivančan, Ljudevit. 1904. Vratislav i pleme Acha. Vjesnik zemaljskog arhiva, 6, Zagreb, 10–163. Prister, Lada. 1998. Susedgrad ili nedovršena priča o jednom gradu: katalog izložbe. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej.

⁶ Dokument se nalazi u Nadbiskupijskome arhivu u Zagrebu, u fondu Acta capituli antiqua, sv. 24, br. 32. Objavljen je u: Smičiklas, Tadija. 1905. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacija i Slavonije (Codex Diplomaticus). Svezak III. Listine godina 1201. – 1235. Zagreb: JAZU, str. 91–95.

⁷ CD III: 92.

⁸ Ivančan, Ljudevit. 1899. Kapela sv. Martina u Podsusedu. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, str. 9.

(< njem. *Stein* ,stijena') nastao baš na tome mjestu.⁹ Toponim Podsused odnosi se na pak na podgrađe ispod Susedgrada, petstotinjak metara južno. Čini se da su nakon dolaska cisterciti najprije promijenili titulara crkve (1209. spominje se crkva sv. Martina, a 1287. kapela *Gloriose virginis*). U skladu je to s cistercitskim običajima, jer gotovo sve su njihove crkve u to doba posvećivane Djevici Mariji.¹⁰ Potom cisterciti podižu svoj posjed u dolini Save, na području između Donjeg Stenjevca i Savske Opatovine, gdje se nalazio riječni otok¹¹. I taj su posjed dobili na dar od obitelji Aka, Vratislavova potomka Ivana. Prema njihovu sporazumu, morali su cisterciti ondje podići samostan, što do sredine XIV. stoljeća nisu učinili te im Ivanov unuk Nikola oduzima spomenuti posjed. Nije nam poznata točna kronologija gradnje crkava na zagrebačkim riječnim otocima. Poznato je tek da je početkom XIII. stoljeća plemić Egidijs, na otoku koji se u nekim vrelima naziva Egidijski otok, podigao crkvu sv. Jakova koju je 1218. predao cistercitema. Probleme u interpretaciji vrela zadaje činjenica da se na bliskom prostoru spominje još i otok sv. Jakova te da je sredinom XIII. stoljeća podignuta crkva Bl. D. Marije, ali i činjenica da je cistercitema darovan još jedan, susjedni riječni otok na istoku.¹² U svakome slučaju, riječ je o temi koja zaslužuje biti obrađena u zasebnoj publikaciji. Važno je ipak napomenuti da su neprestane promjene toka rijeke Save zasigurno uzrokovala nastanak i nestanak riječnih otoka, ali i objekata na njima, zbog čega je interpretacija vrela znatno otežana.

Zaključno, možemo pretpostaviti da je na posjedu cistercita, vjerojatno na rubu Egidijskog otoka, podignuta stenjevečka crkva B. D. Marije. Ta crkva i naselje oko nje, postali su novo središte u zapadnome dijelu savske doline, važnije od naselja u blizini kapele sv. Martina. U najstarijem sačuvanom popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. godine zapisano je: »Item ecclesia beate virginis de campo filiorum vel heredum Arlandi«.¹³ O vezi između obitelji Aka i stenjevečke crkve svjedoče vrela iz 1342. godine (»Primo possessio Stoneuch in Campo prope Zagrabiam in qua ecclesia in honore beate virginis nossitur constituta totaliter«).¹⁴

Kapela Blažene Djevice Marije podignuta je najkasnije 1287. godine (»capella b. v. Mariae«), kada se spominju još neki posjedi na otoku sv. Jakoba, što ih je Arland poklonio cistercitema. Istovremeno se spominje i toponim *Podgrađe*, koji budi sumnju da se na tom mjestu utvrda nalazila i ranije (prvi se puta u vrelima Sused pojavljuje tek na kraju 13. stoljeća).

Uza samo podnožje Susedgrada prolazila je stara *via publica*. S druge strane uzvisine na kojoj se nalazila utvrda, teče rijeka Sava čije korito prolazi uza samu susedgradsku stijenu. U neposrednoj blizini Susedgrada nalazi se pogodno mjesto za prelazak preko rijeke. Na tom je mjestu rijeka široka i plitka te sa čvrstim šljunčanim dnom. Upravo se ondje oblikovao riječni prijelaz koji se još naziva i *gaz*, *brod* ili *luka*. Ujedno, taj je prijelaz vrlo lako kontrolirati iz same utvrde. Najstariji pisani spomen toga riječnog prijelaza, koji se, doslovno prevedeno naziva *kamenom lukom* (*lapideum portum*), nalazi se u Andrijičinu darovnici. Premda neki istraživači prenose doslovno značenje riječi *portus*, ipak nije riječ o luci već o prijelazu, koji je doduše mogao služiti i kao riječno pristanište. Tijekom XIII. i XIV. stoljeća na tom se mjestu razvijaju mitnica i brod.¹⁵ Početkom XIII. stoljeća na zapadnom se dijelu zagrebačke prisavske

⁹ Tu hipotezu potkrepljuje činjenica da se nedaleko od naselja, u neposrednoj blizini Susedgrada, nalazi kamenolom Suhodol. Brgles 2015: 75.

¹⁰ O cistercitema na području Slavonije: Ančić, Mladen. 1997. Cistercians in Thirteenth Century Croatia. *Mediaevistik Internationale Zeitschrift für interdisziplinäre Mittelalterforschung* 10, 205–218; Kekez, Hrvoje. Cisterciti i Čuntić 1211. godine. *Osam stoljeća Čuntića*, str. 21–38; Ančić, Mladen. 1994. Cistercitska opatija u Topuskom do pretvaranja u komendu. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest* 27, str. 29–42.

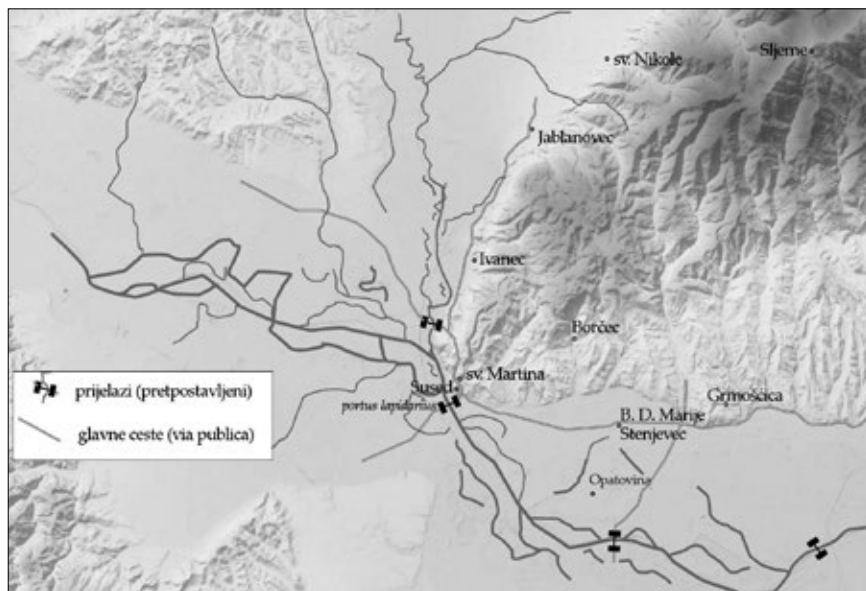
¹¹ Smičikla, Tadija. 1907. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex Diplomaticus)*. Svezak VI. Zagreb: JAZU, str. 598–600.

¹² D. Dujmović prenosi ispravno mišljenje N. Klaić koja je povezala Otok sv. Jakova s toponimom Jakuševac. (Usp. Dujmović, Danko. 2016. Otok sv. Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnog kulturnog krajolika Zagreba. *Croatia Christiana Periodica* 78. 43; Klaić, Nada. Zagreb u srednjem vijeku, str. 446.); Međutim, nužno je uzeti u obzir i okolišne čimbenike. Riječni su otoci nastajali i nestajali zajedno sa svakom promjenom riječnog korita, koje su se događale gotovo svake sezone. Ne stoji, stoga, pretpostavka da je riječ o istom otoku ili istoj crkvi.

¹³ Buturac, Josip. 1984. Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. *Starine* 59, str. 66–68.

¹⁴ *Codex Diplomaticus* XI: 4.

¹⁵ Dio istraživača drži da je prijelaz sagrađen početkom tog stoljeća. Ivančan 1904: 15.

Zemljovid 1.

Pretpostavljeni meandri korita rijeke Save i njenih pritoka, riječni prijelazi i toponimi koji se javljaju od XIII. stoljeća

nizine, odnosno na granicama posjeda obitelji Aka, spominje još jedan prijelaz preko Save, koji se naziva *Progni brod*.¹⁶ Oko ubikacije prijelaza *Kraljev brod* također postoje prijeperi. Najvjerojatnijom se ipak čini teorija prema kojoj se taj prijelaz nalazio negdje na području između Trnja i Savskoga mosta.¹⁷

U vrelima iz XII., XIII. i XIV. stoljeća, na području zapadnoga dijela doline spominju se potoci Studenec, Črnc i Drenec.¹⁸ Početkom XIII. stoljeća spominje se još i potoci Glogovnica. Kada se spominje kompleksan sklop korita rijeke Save, u vrelima se jasno razlikuju riječna matica,¹⁹ potom razni pritoci i potoci *qui exit de Zowa* (primjerice *Zowichka glowa*) te savski rukavci i mrtvaje (*qui eciam vocatur Mertuvice*)²⁰.

Rijeci i riječnoj dolini suprotstavljena je Medvednica. Na njenim se hrbatima i obroncima također nalaze toponimi koje nalazimo u analiziranim vrelima. Toponim *Gipka*, koji se spominje u kontekstu određivanja granica posjeda obitelji Aka, vjerojatno je neki važan prijevoj ili brdo iznad Krapine.²¹ Toponim je motiviran glagolom *gibati se* te predstavlja uobičajenu sastavnicu (pri)gorskoga reljefa.²² Nadalje, u Andrijinu se darovnici spominje toponim Sljeme,²³ a riječ je o najstarijoj potvrdi toga imena.

Godine 1367. spominju se zemlje »ecclesie beate virginis ...circa vnam magnam viam, que de Zagrabia versus Zomzed iret«, ...«, dakle u blizini stare javne ceste (via publica, odnosno via magna). Srednjovjekovna je stenjevečka crkva Blažene Djevice Marije vrlo vjerojatno sagrađena uz pomoć kamenoga građevnog materijala preuzetog s ostataka rimskih stambenih zgrada, čiji su arheološki ostatci pronađeni u neposrednoj blizini. U sastavu srednjovjekovne stenjevečke župe bila su sva naselja između Save, Medvednice i potoka Vrapčaka.

Istočne granice posjeda Aka prolazile su uz posjed Vrapče, čije je starije, odnosno srednjovjekovno ime *Rabuch*.²⁴ Hidronim Vrapče mogao je biti motiviran imenicom *vrabac*, odnosno hipokoristikom

¹⁶ MHEZ I: 40.

¹⁷ Gregl, 1984. Pokušaj rekonstrukcije antičke cestovne mreže na području Zagreba. Iz starog i novog Zagreba 6, str. 7–14; Klaić 1982: 201–298.

¹⁸ Cherniz, CD II: 93.

¹⁹ *magna Zowa*, MHEZ I: 37.

²⁰ MHEZ I: 37.

²¹ CD II: 92

²² Brgles, Branimir. Stanovništvo i topografija susedgradsko-stubičkog vlastelinstva (1450. – 1700.). Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, str. 71.

²³ *Zelemen*, CD III: 92

²⁴ *Rabuch*, 1217., CD III: 151; *Rabuch*, 1334., MHCZ I: 146.

vrapče (premda je za taj kraj uobičajena imenica pikač, a ne vrabac) no spomenuta starija potvrda otvara i neke druge mogućnosti. Motivacija imena *Rabuch* mogla bi biti od *rappa* 'ograda', što ima veze s referentom jer je potok Vrapčak zapadna granica kaptolskih posjeda. U blizini se nalazi i posjed *Gremla*, za koje su stariji istraživači smatrali da je suvremeni toponim Grmošćica.²⁵

Kakva je geomorfologija prisavske nizine, koju opisuju izvori iz XII., XIII. i XIV. stoljeća? Ponajprije, vrlo je lako uočiti dominantnu ulogu vode. Potoci, vlažno tlo, blatišta i močvare su – uz rijeku Savu i sve njene rukavce i mrtvaje – najvažniji geomorfološki i hidrogeografski elementi. U tom kontekstu neke od najstarijih potvrda potoka i rijeka nalazimo u Andrijinoj darovnici s početka XIII. st. U vrelima se spominju imena rijeka, rječica i potoka, od kojih su neki zadržali isto ime sve do suvremenoga doba. Na zapadnome dijelu, u blizini Susedgrada nalazi se ušće Krapine u Savu. To je područje bilo važno iz nekoliko razloga. U blizini se nalazi već spomenuti prijelaz, a ondje se susreću i granične linije vlastelinstava (samoborskog, susedgradskog, a nekoliko kilometara dalje granice su okićkog vlastelinstva). Ušće pripada skupini različenih ušća, sa specifičnom geomorfologijom i biljnim pokrovom. Hidronim Krapina potvrđen je od 1193. godine.²⁶

Kada govorimo o toponimima motiviranim nazivima za biljke, očekivano se ističu biljne vrste koje su uobičajene za riječne doline, vlažna (čak i močvarna) staništa. Tako već u XIII. stoljeću nailazimo na apelativ *rakithia*, ime naselja *Rakitje* zabilježeno je poslije, tek u XV. stoljeću.²⁷ U vrelima se povremeno javlja i mađarska prilagođenica *racatyafa* (*rekettye*, *rakoty* + *fa* 'drvo').²⁸ Uz savsku nizinu uobičajeni su toponimi motivirani apelativom 'vrba' i 'vrba' (primjerice mikrotoponim Vrbina), 'brijest' (primjerice naselje Bestovje), 'breza' (ojkonim Brezje), 'hruška' (Hruševac), 'kostanj' (Kostanjevec), 'šibje' (Šibice) itd. Riječ je o apelativima koji upućuju na specifičnu nizinsku, močvarnu vrstu tla, na kakvom uspijevao spomenute biljene zajednice.

PRIJELAZI PREKO RIJEKE

Prometnica koja je već u antici povezivala predalpske austrijske pokrajine te Štajersku i Kranjsku sa slavonskom ravnicom još je uvijek jedna od najvažnijih prometnih arterija. U antici je preko rijeke Save na širem području današnjega zagrebačkog prstena postojalo nekoliko prijelaza, a na zapadnoj strani toga područja u srednjem su se vijeku održala tri prijelaza. Riječ je o prijelazima koje je kontrolirao gospodar Susedgrada: prvi se nalazio negdje na području današnje Savske Opatovine. Drugi se nalazio neposredno uz utvrdnu Susedgrad, a treći prijelaz nalazio se kod Drenja gdje će se poslije razviti i tridesetnica.²⁹

Utvrdna Susedgrad podignuta je na najzapadnijem obronku Medvednice, tik uz savsko korito. Taj položaj omogućava joj da kontrolira sjecište putova iz Slavonije, Zagorja i slovenskih pokrajina. Spomenuta transverzala protezala se u smjeru istok – zapad, pratila je obronke Medvednice, a kod Podsuseda prelazila preko rijeke Krapine. Na istoku se spomenuta prometnica sjekla s cestom Poetovia – Siscia (transverzalom sjever – jug). Protežući se dalje prema zapadu transverzala je pratila kontaktnu zonu posavske poplavne nizine i marijagoričkoga pobrda.

Rijeka Sava u prošlosti je meandrirala i redovito plavila čitavu svoju nizinu, često mijenjajući tok svoga korita. Na području Podsuseda i Stenjeveca u srednjem je vijeku rijeka Sava bila mnogo bliža Medvednici. Najpogodnijim za razvoj naselja pokazao se kontaktni prostor između pobrda i savske nizine, odnosno upravo ona zona kojom je prolazila stara *via publica*, prometnica koja sve do danas spaja Zagreb sa Štajerskom i Kranjskom. U tom se pojasu, neposredno uz prometnu transverzalu u srednjem

²⁵ Gremla, CD III: 152; CD IV: 175; MHCZ I: 17.

²⁶ CD II: 260

²⁷ Ime naselja motivirano je apelativom *rakitje* 'mjesto obraslo rakitom', a *rakita* je vrsta niske grmolike vrbe, koja raste uz rijeke i u močvarnim područjima. Vidi: Brgles 2015: 93.

²⁸ CD IV: 486.

²⁹ Gregl 1984: 7–14.

vijeku, i do kraja 16. stoljeća, razvio veći dio naselja toga kraja: od Vrapča i Stenjevca, preko Zaprešića do Prigorja, Brdovca, Laduča, Šenkovca i Harmice.

Na području Stenjevca, u neposrednoj blizini stenjevečke župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije pronađeni su ostatci rimskoga groblja koji upućuju na pretpostavku da je u bližoj okolini u to doba postojalo i manje naselje. Samo nekoliko desetaka metara južno od tog lokaliteta sve do nedavno mogli su se naći ostaci prirodnoga nasipa rijeke Save, koji je čvrst dokaz starih meandara rijeke. U sklopu arheoloških i geografskih terenskih istraživanja utvrđeno je postojanje tri terase savske nizine. Viša terasa ne poplavljuje ni za najviših voda, a upravo se na njoj nalazi *Via magna*.

Prijelaz na Krapini nalazi se na važnom prometnom pravcu koji je povezivao Slavoniju i Hrvatsku sa Štajerskom i Kranjskom. Spomenuta je prometnica u XVI. stoljeću dobila na važnosti zbog ugroženosti starih putova koji su Slavoniju povezivali s jugom. Zbog toga se trgovački promet prema Bakru, Rijeci i Senju seli prema zapadu, preko slovenskih zemalja. I sama rijeka Sava, koju prati kopneni put, u XVI. stoljeću korištena je za riječnu plovidbu. Spomenuti prometni pravac postoji još od antičkih vremena, a održavan je i u srednjem vijeku.

O važnosti prometnice i prijelaza preko rijeke te prometnog raskršća govori i ojkonom Zaprešić. To je ime najvjerojatnije motivirano riječju *prešće*, odnosno mjestom na kojem se prelazi *prijeko*. U neposrednoj blizini Zaprešića nalazio se prijelaz preko Krapine, ali i prometno raskršće na kojem se prometnica sjever-jug (uz tok Krapine) povezivala s transversalom istok-zapada (koja je pratila tok rijeke Save). Tako je naselje u blizini toga višestrukog raskršća dobilo ime za *presečjem*, odnosno *zapreščem*. Kako su u XVI. stoljeću u taj kraj počeli pristizati čakavci ikavci, ime naselja je ikavizirano te je nastao lik *Zapresičjem*, odnosno *Zaprešić*. U prilog postojanju prijelaza preko Krapine govori i povijesna potvrda toponima *Sub vadum Krapinae*, odnosno *Brod na Krapini*. U popisu crkvene desetine iz 1471. godine doznajemo da je ovo maleno naselje spaljeno (najvjerojatnije u pohodu turskih akindžija).

O stanju mostova i brodova preko Save doznajemo i iz izvještaja poštanskih službenika, koji se uglavnom žale na brodare jer ih nisu željeli primiti na brod ako su došli navečer i noću.³⁰ Održavanje svih prijelaza, pa i brodova, bilo je u 16. stoljeću vrlo loše, usprkos velikoj pozornosti Vojnoga vijeća (zbog ratova s Osmanlijama). Brodove su mučile razni problemi, koji su mogli otežati ili zaustaviti rad prijelaza. Jedan je od takvih primjera dotrajalo brodarsko uže (*Seil*) koje nije smjelo biti dotrajalo zbog opasnosti od puknuća. Kada bi vodostaj porastao, riječne struje i snaga vode otežavale su održavanje ravnoteže konjima.³¹

ZAKLJUČAK

Rijeke imaju dvojaku važnost u kontekstu prometa i ekonomskoga razvoja. Prometni pravci, kojima teče srednjovjekovna trgovina najčešće prate riječne doline. Često se u prometne svrhe koristi i sama rijeka. Međutim, nemamo mnogo vrela koja bi govorila o plovidbi rijekom Savom zapadno od Zagreba. Veoma važnu ulogu, možemo zaključiti bez ikakvih ograda, imali su prijelazi, brodovi i gazišta preko rijeke. Na mjestima na kojima je prometnica prelazila preko rijeke najčešće ćemo naći maltu ili trideseticu. Posebice ako govorimo o vrlo prometnom prijelazu. Na promatranome području, koje obuhvaća posjede obitelji Aka i biskupske posjede u zapadnome dijelu savske doline kod Zagreba, nekoliko je sličnih prijelaza. Uz dva glavna broda preko Save (Kraljevski i Prodin) nekoliko ključnih prijelaza nalazimo na području susedgradskoga posjeda. Jedan se prijelaz, koji je u vrelu s početka XIII. stoljeća imenovan *kamena luka* (*lapideum portum*) nalazio podno susedgradske utvrde. Na putu podno utvrde, koji je prolazio kroz prirodnu kotlinu, nalazila se vlastelinska malta. Manje od dva kilometara sjeverozapadno od Susedgrada, u blizini savskoga ušća, nalazio se prijelaz preko rijeke Krapine.

³⁰ Hozjan, Andrej. 2016. Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske. Postanak i djelatnost vojnokrajškog poštanskog sustava na području između Kupe i Mure do 1606. godine. Zagreb, Varaždin, Maribor: HAZU Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 25–31.

³¹ Hozjan, Andrej. Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske. Postanak i djelatnost vojnokrajškog poštanskog sustava na području između Kupe i Mure do 1606. godine. Zagreb, Varaždin, Maribor: HAZU, Filozofski fakultet u Zagrebu, Univerza u Mariboru. 2016.

Susedgradska utvrda, koja je podignuta u XIV. stoljeću, imala je ulogu čuvanja trgovačkoga puta koji je spajao Panonsku nizinu sa Štajerskom i alpskim zemljama. Riječ je o važnome prometnome pravcu, koji je sagrađen još u rimsko doba. Kako bi osigurao tu prometnicu Hrvatsko-ugarski kralj Karlo Robert podigao je utvrdu na uzvisini, tik uz rijeku Savu, s koje za lijepa vremena pogled seže sve do Sutle. Na tome je mjestu, vrlo vjerojatno, i ranije postojala utvrda (o čemu svjedoči toponim *Podgrađe* u podnožju brda na kojemu je poslije podignut Sused). Zahvaljujući izvanrednom položaju, Sused nije kontrolirao samo stari regalni brod podno brda, već i prijelaz preko Krapine, odnosno križište prometnica koje su zagrebačko područje spajale sa Zagorjem na sjeveru te sa Štajerskom i Kranjskom na zapadu.³²

U prometnome smislu nekoliko je istaknutih točaka na vlastelinstvu. Ponajprije prijelaz preko Sutle kod današnje Harmice. Ime toga naselja motivirano je tridesetnicom (mađ. *harminc*) koja se ondje nalazila. Naime, prešavši Sutlu na putu prema zapadu, srednjovjekovni bi se trgovac našao u Štajerskoj, jednoj od nasljednih Habsburških zemalja odnosno u Svetome Rimskom Carstvu.

Položaj i konfiguraciju prometnica iskorištavali su susedgradski vlastelini da oporezuju trgovce koji su putovali u Gradec i Kaptol, i one koji su iz tih trgovišta putovali na zapad. Tako već početkom XIII. stoljeća nalazimo prve žalbe građana Gradeca protiv samovolje susedgradskih vlastelina, koji prekomjerno oporezuju trgovce. Za njih je prometnica, *via publica*, koja je postojala u kontinuitetu od rimskog doba bila trgovačka žila kucavica. Toga su bili svjesni i susedgradski vlastelini, koji su često nastojali maksimizirati prihode od malte. Uz prometnicu, koja je prolazila kontaktnom zonom između pobrđa i savske nizine podignuta su sva najvažnija naselja.

SUMMARY

What can mediaeval toponyms tell us about the topography and the environment of western Sava valley? What are the main features of that area? The research is based on the oldest toponimycal attestations, and focused on their interpretation. Toponyms that have been analysed apartain to the western part of the valley, between the Vrapčak creek and river Krapina. The corpus of medieaval attestations is based on published historical sources.

³² Istražujući povijest vlastelinstva Susedgrad u kasnome srednjem i ranome novom vijeku nije moguće zanemariti važnost prometnice koja je prolazila cijelom širinom vlastelinstva, prateći kontaktnu liniju između plodne poplavne ravnice i pobrđa. Uz tu staru *via publicu* održali su se neki od najvećih i najstarijih alodijalnih dijelova veleposjeda, oranice, livade i vinogradi. Vidi: Brgles 2015: 99.

Ekonomska i ekohistorija *Economic- and Ecohistory*

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Iz povijesti šuma sjevernog i istočnog Jadrana
From the forest history of the northern and eastern Adriatic

Volumen XIV / Broj 14
Zagreb – Samobor 2018
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
www.ffzg.unizg.hr; <http://ckhis.ffzg.unizg.hr/>

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić – president/predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Marija Benić Penava (Dubrovnik), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Ljiljana Dobrovšak (Zagreb), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Vesna Vlahović-Štetić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2018.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Greening Istria: San Donat, up the Mirna valley 2018 (Photo E. Johann)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts
HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA
JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA
CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland
ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA